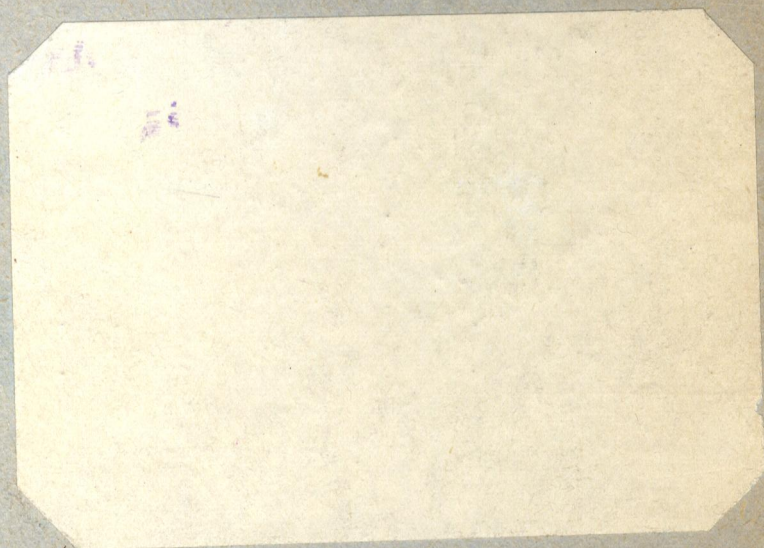

137071 W3-1 1970 2 3/1976
02175 26 30 R. 19

Львів. Бібліотека
АН УРСР

892φ

8(c)У „18" (092 Франко + Шевченко) 86

Франко і Шевченко

МИХАЙЛО ВОЗНЯК

Дійсний член АН УРСР

Дня 31 березня 1890 р. уладили станиславівські українці музикально-декламаційний вечір у роковини смерті Тараса Шевченка.

По святі відбувся комерс, на якому Корнило Устиянович вніс тост у честь присутнього на комерсі Івана Франка, при чому відспівано „многая літа“. Був це без сумніву відгомін промови Франка на комерсі, в якій він порушив справу промови студента університету Євгена Левицького на комерсі по святі в честь Шевченка у Львові. Франко підкреслив, що він уважає спір, який викликала промова Левицького, тільки спором за слова й тон, тому не повинно прийти до роздвоєння з такої причини, тим більше, що заінавгуровано помирення всіх українців для спільної праці. Забрав Франко ще й другий раз голос на комерсі при дискусії над потребою реальної праці для народу.

Щодо станиславівського відгону промови Євгена Левицького на львівському комерсі по святі Шевченка—про львівську дискусію висловило своє незадоволення „Діло“ в № 59 з 1890 р. Комерс відбувся 24 березня в ресторані Штадтміллера. Євген Левицький промовляв на комерсі як голова „Академічного братства“. Він „в нещасливій з кожного погляду промові своїй,—стоїть у „Ділі“,—почав виголошувати—в імені нібито „молодого покоління“—такі погляди на національність, на які не то старші патріоти, але й його товариші з „Академічного братства“ не могли згодитися“.

Та це тільки для зрозуміння промови Франка на станиславівському комерсі. Очевидно, Франко старався злагіднити прикре для народців враження з львівського комерсу.

На свято Шевченка в Станиславі Франко приїхав із доповіддю про „Тополю“ Шевченка. Про доповідь Франка читаємо в № 67 „Діла“ ось що: „З дальшої програми найбільшої безперечно ваги була доповідь п. Івана Франка про Шевченкову „Тополю“. Прелегент дуже основно розказав про легенди у всіх народів, про ті легенди, в яких ще й нині спочивають могутні сімена творчості поетів. В літературах, які починають своє життя, поети все черпають з традицій, а з часом шойно перемагає індивідуальна творчість. І Шевченко радо сягнув до того скарбу всієї людськості, але умів додати творам, списаним на тлі традиційним, закраску індивідуалізму. Зміст „Тополі“ поєдинчий: любов дівчини і її кінець від чарів, які сама викликала. Тут прелегент перейшов до самої поеми і, оскільки вистачило часу,

102175
вказував впливи посторонні на Шевченкову музу при писанні цієї, може, найкращої, а zarazом найпопулярнішої його балади. Найбільший вплив мали тут на творчість Шевченка Міцкевич, Жуковський і Бюргер. Вже Міцкевич скупіший в словах від Бюргера, але ж Шевченко таки і не хоче описувати самих чарів, а приймає їх уже як річ готову. Переміна дівчини в тополю—це мотив грецький, але дуже добре приложений поетом до українського життя.

Відчит вислухано з великою увагою, хоч був написаний дуже науково. Чуючи його раз, годі розглянутись в матерії, серед хаосу цитатів, примірів з інших літератур і дат, тим більше, що задля великих розмірів праці автор щонайменше одну третину мусів випустити, зате сподіваємося перестудіювати річ основніше, коли появиться з друку. Розбір Шевченкових поем вельми тепер на часі, бо якраз потрібні цього роду матеріали при повнім виданні Шевченкових творів. Дуже щасливий початок робить п. Франко в нашім письменстві, то й не диво, що гримкі оплески вітали його, коли входив на сцену і сходив з естради“.

Про доповідь прохав Франка нотар Володимир Левицький, відомий в українському видавничому русі як Василь Лукич. На його прохання Франко відповів 9 березня 1890 р. ось як: „Ваші запити виголосити відчит в роковини Шевченка на ваших вечерницях чинять мені велику честь, тож хоч як дуже я тепер зайнятий своєю роботою, то все таки не смію просьбі вашій відмовити і з огляду на пам'ять Шевченка і з огляду на ваше товариство. Текст відчиту—темою його буде „Тополя“ Шевченка—я пришлю вам цими днями“. З мого опублікування листів Франка до Лукича в київській „Україні“ запитував наведені слова листа Франка Й. Куп'янський, публікуючи збережені уривки Франка „Тополя“ Т. Шевченка, в третій книзі „Радянської літератури“ за 1941 р., і з свого боку додав: „Чи читав цю доповідь Франко—невідомо“, хоч у листуванні Лукича з Франком є мова і про зворот коштів подорожі Франка зо Львова до Станиславова.

Підхід Франка до літературних творів у доповіді впливає з такого його погляду на завдання історії літератури: коли давніша історія літератури „була переважно естетичною, т. є. вважала своїм найвищим завданням класифікацію творів літературних після певних рубрик, звичайно з огляду на їх форму, а також осуд, чи і оскільки ті твори літературні підходять під дефініції поставлені для тих рубрик або під загальні правила красоти,—новіша історія літератури, не відкидаючи оцінки естетичної (хоч і оп'ять значно поглиблюючи її на підставі здобутків нової еволюційної і експериментальної психології) розширила рамки і мету дослідів і роздільноє явища літературні з погляду загальнонародного і загальнолюдського розвитку культурного. Кожний твір літературний звертає на себе увагу дослідника вже не лиш як естетичний вплив духа одиниці, але також як більше або менше сильний і вірний вираз поглядів, змагань, стану психологічного і культурного даної одиниці, а в дальшій мірі як один з проявів духовного життя даної суспільності в дану добу. А раз ставши на тім становищі, дослідник шукати буде головних мотивів, що викликали такий вираз, постарається відчувати той відгомін, який розбудив цей твір в сучасній суспільності, слідити буде його вплив в будуччині.

Тільки таким способом, впливши дане явище цілковито в безконечний ланцюг людського розвитку, дослідник може вважати завдання своє сповненим“.

Новіший історик літератури може менше цінити досконалий з мистецького погляду твір від твору, що далеко менше відповідає вимогам естетики, зате більше популярний і впливовий. Що більше, він радо спиняється на творах, яких давніші історики зовсім не зараховували до літератури, на творах, що цілі століття були єдиним духовним кермом для незліченних народних мас, на творах, що з одного боку увійшли в живу традицію народу, а з другого боку стались основою великих і багаточінних літературних творів, на темних казках, брудних анекдотах, забобонних легендах тощо.

З багатющого скарбу народної традиції черпають письменники й поети. Але послуговуючись традиційними елементами й обертаючись у традиційних формах, поет дає цим елементам якнайбільше свого індивідуального забарвлення, поширює ці форми, поглиблює ці мотиви, дивиться на них інакше як досі, вводить нові, досі невживані комбінації. Так творили Данте, Шекспір, Кальдерон, Сервантес і інші. Письменником, що зробив у нас те, що Данте в італійській, Кальдерон в іспанській, а Шекспір в англійській літературі, „мусимо вважати Тараса Шевченка. І в його творах елемент традиційний і щодо змісту і щодо форми ще дуже сильний і помітний, але його могутня, світла індивідуальність усюди вміє тим запозиченим елементам надати відрубну, Шевченківську ціху, відрубну окраску“.

Зокрема в першій добі поетичної творчості Шевченка був особливо сильний вплив усної і писаної традиції на нього. „Під впливом балад Міцкевича, Жуковського та Пушкіна йому пригадуються покровні перекази українські, чудові казки та повірки, і він творить цілий ряд балад—„Причинну“, „Тополю“, „Хустину“. І Франко приглядається традиційним елементам, що лежать в основі „Тополі“, „може найкращої, а певно найпопулярнішої з цих балад Шевченкових“, щоб оцінити, що вніс поет свого в оброблення цієї теми.

Шевченко злучив в одно два окремі казкові мотиви: про те, як дівчина при допомозі чарів викликає неприсутнього милого, і про те, як дівчина перемінюється в тополя. Основою першого мотиву є загальнолюдське виображення про силу кохання і людських сліз. Погляд, що позамогильне життя людини це тільки продовження земного життя, викликав чари, себто спосіб комунікації живих людей з померлими. На таку ж тему, що „Тополя“ Шевченка, було в літературі декілька балад, а саме „Ленора“ Бюргера, „Людмила“ Жуковського, „Uciéczka“ Міцкевича й „Маруся“ Левка Боровиковського. З приводу останньої Франко зазначив: „Не знаємо, чи читав її Шевченко, але здається, що вона осталась йому незвісна. Зате він напевно знав „Людмилу“ Жуковського і „Uciéczka“ у Міцкевича, і вони напелили йому основою для першої частини „Тополі“. У зв'язку своєї поеми Шевченко пішов за Міцкевичем. Дівчина в Шевченка не хоче йти заміж, бажає швидше вмерти, а вночі йде до ворожки. Самих чарів Шевченко не описує, у нього чарівниця каже дівчині:

Твою долю, моя доню, позаторік знала,
Позаторік і зіллячка для того придбала.

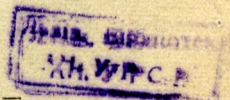
„Шевченко мусів узяти його прямо з уст народу. Чарівниця дає дівчині якийсь напитек і каже при різних обрядах випити його раз і другий. За другим разом... „серед степу тупне кінь ногою“, а коли милий не приїде, то треба випити ще раз. І цей зворот узяв Шевченко, мабуть, із знаної народної пісні про чабана“. В усякому разі треба сказати, що при кінці першої частини своєї балади Шевченко значно відступив від польського зразка й наблизився до українських народних пісень і переказів.

Своєю баладу закінчив Шевченко іншим мотивом—переміною дівчини в тополю, отже, греко-римським мотивом, який зустрічаємо також в українських піснях: мати посилає нелюбу невістку в поле льон брати і закликає її так, що коли не добере льону, щоб перемінилася в тополю. Невістка не добрала льону і стала тополею, а мати каже опісля синові зрубати тополю, але за першим ударом вона промовляє до нього, що вона його мила, і син гине разом із нею. „Нема сумніву,—писав Франко,—що іменно ця пісня послужила Шевченкові взірцем до закінчення його балади, хоч замість прокляття свекрухи він впровадив для зв'язку з попереднім мотивом силу чарів“.

З уваги на те, що виводи Франка відомі рідко кому з читачів, я дозволю собі зацитувати тут кінцеву частину його відчиту. „Але для чого зробив це наш поет, для чого змінив закінчення балади?“—питав Франко й відповідав: „Це наводить нас на третє питання: що вніс Шевченко свого в традиційний елемент своєї балади? Зміни, які він поробив у перейнятій від інших сюжеті, додатки, які подавав до нього, показують нам його розуміння цього предмету, його погляд на поезію і її ціль: порівнюючи різні відміни тієї повісті, що сталася основою Шевченкової „Тополі“, ми мусимо сказати, що зміни, ним доконані, мали одну причину: щоб не впроваджувати в свою поезію упирів. Здорова, світла і чоловіколюбна натура нашого поета відверталася від того огидного виплоду темноти та ненависті до натури людської.“

Ніде в своїх творах—скільки не помиляюся—Шевченко ані разу не ужив слова упир, не впровадив цього виображення, помимо що виображення це в народі дуже розширене і що Шевченко жив та виховувався в сам розгар романтизму польського й російського, який без упирів ані кроку не міг зробити. Жаден огляд на ефект, на яркі сцени і дзвінкі вірші не міг склонити Шевченка до введення упирів в свою поезію; на прикладі „Тополі“ ми бачимо виразно, що щоб оминати їх, він навіть зі шкодою для суцільності своєї балади впроваджує в неї при кінці інший мотив, без сумніву поетичний, але досить слабо з головним мотивом зв'язаний. Взагалі у Шевченка бачимо змагання—злагодити страшний і сумовитий мотив основний, накинути на нього прозорчастий, поетичний серпанок. Він зв'язує тісно грізну повість з своїм рідним степом, впроваджує в неї живий, оригінальний і дуже щасливий мотив поетичний:

По діброві вітер вие,
Гуляв по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.
Стан високий, лист широкий—
Марно зеленіє;
Кругом поле, як те море
Широке, синіє.

892 фз ж

Цим майстерським вступним акордом поет вносить в нашу душу особливий, лагідний настрій. Одинокa тополя серед широченного безлісного степу—мимоволі будить в нашій душі питання: а вона відки тут взялася?

Хто ж викохав тонку, гнучку
В степу погибати?

Самота і велич степу мимоволі склонює душу до мрій, будить в ній той настрій, який і у первісних народів був джерелом повстання казок, міфів і легенд. Простий чоловік побачивши таке дерево, скаже: от сирота! Те саме каже й наш поет.

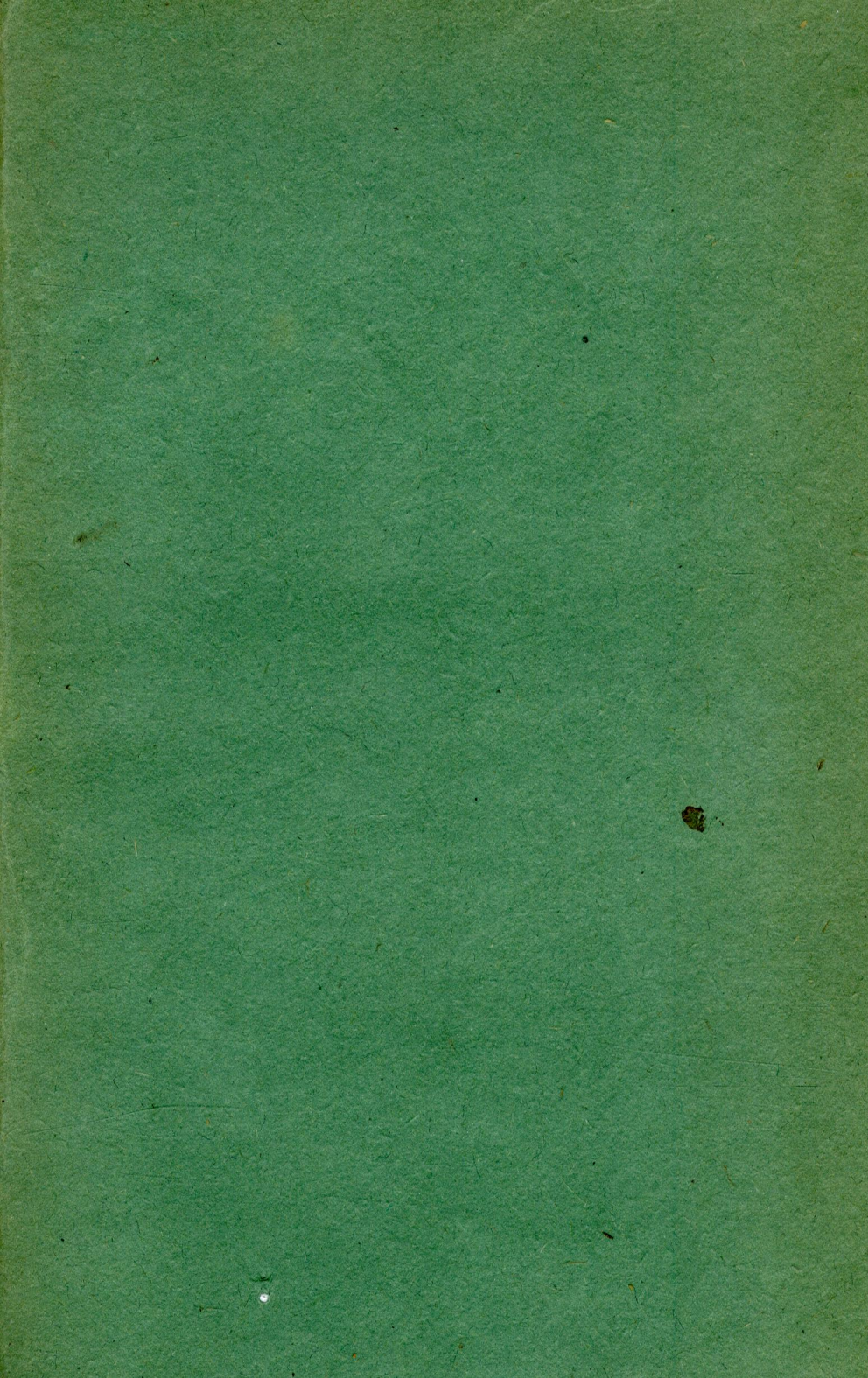
Чабан вранці з сопілкою
Сяде на могилі,
Подивиться—серце ние:
Кругом ні билини!
Одна, одна, як сирота
На чужині гине!

І коли поет змалюванням дерева-сироти в степу з самого початку зумів збудити наше співчуття, то співчуття те зміцнюється ще змалюванням стану бідної, покинутої дівчини. На збудження цього щиролюдського співчуття, а не на викликання страху і моторошності поклав Шевченко головну вагу в своїй баладі, і замість патетичної та богохульної „Ленори“, замість демонічної „Ucięczi“ дав нам твір о м'якім, злегка сентиментальнім колориті, кілька пишних, хоч лишень злегка нашкіцованих образків з життя і природи рідної України з її степом, вербами та солов'ями. Замість сили розпуки і смертельної грози він змалював сцени тихої сільської любові, а супроти прастарого дуалістичного песимізму, з якого виплила ця казка, супроти погляду на природу і тіло, як на щось злого, проклятого і ворожого духові, і на життя як на конечне зло та кару, а на любов як на тяжкий проступок проти святості духа—супроти таких поглядів, що пробиваються ще й у баладах Бюргера та Міцкевича, Шевченко, як правдивий апостол нового, щиролюдського евангелія, кличе всім нам своє *memento vivete* (пам'ятай про життя) от цими золотими словами:

І то лихо—
Попереду знати,
Що нам в світі зострінеться...
Не знайте, дівчата!
Не питайте свою долю!..
Само серце знає,
Кого любить... Нехай в'яне,
Поки закопають,—
Бо недовго чорнобриві
Карі оченята,
Біле личко червоніє—
Не довго, дівчата!
До полудня, та й зав'яне,
Брови полиняють...
Кохайтесь ж, любіться,
Як серденько знає.

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 31 562

Львівська Філія
Бібліотеки АН УРСР

31.562

$\Phi \mid \frac{\overline{\text{VI}}}{\text{B-645}} \mid$

